

# Tu‘utu‘uni Fakae‘ulungaanga ma‘á e Kau Mēmipa ‘o e Poate ki he Ako ‘a e Pule‘angá

Fokotu‘u ‘e he Minisitā Akó ‘i he malumalu ‘o e kupu 166 ‘o e Education and Training Act 2020 ke ngāue‘aki ki he kau mēmipa ‘o e ngaahi poate ako ‘a e Pule‘angá.

‘E lava ‘e he ngaahi poate ‘o e ngaahi ako/kura takitaha ‘o faitu‘utu‘uni ke fakalahi ‘a e ngaahi tu‘unga mā‘ulalo taha ‘i he tu‘utu‘uni (code) ko ‘ení ke malu‘i ‘a e special character (natula makehe)/ different character (natula kehe)/ ngaahi tefito‘i mo‘oni (principles) ‘o e Te Aho Matua mo ha fa‘ahinga natula makehe ange ‘o e ‘apiakó pe ‘o hono komiunitií.

## Ko hono ngāue‘i ke a‘usia ‘emau ngaahi taumu‘á

Ko e taumu‘a ‘o e ngaahi poate ako kotoa pē ke pule‘i ‘a e ‘apiakó. ‘I he ‘etau hoko ko e kau mēmipa poate, ‘oku tau fe‘inasi‘aki ai ‘i he ngaahi kaveinga angamaheni, ‘o hangē ko hono fakamatala‘i ‘i he kupu 127 ‘o e Education and Training Act 2020, kau ai hono fakapapau‘i ‘oku ngāue‘aki ‘e he ‘apiakó ‘a e Te Tiriti o Waitangi. ‘Oku ‘ikai ke a‘usia ‘a e ngaahi kaveinga ko ‘ení ‘iate kinautolu pē, ka ‘i he fengāue‘aki mo e mātu‘á/ kau tauhí, whānau, iwi, hapū, ngaahi komiunitií, mo e fānau akó/ākonga.

‘Oku tau ngāue mo fakafeangai ‘i ha founa ‘okú ne fakahaa‘i mo faka‘ai‘ai ‘a e ngaahi taumu‘a angamaheni ko ‘ení.

1. ‘Oku ou ngāue angatonu	‘Oku ou fakafeangai ‘i ha ngaahi tu‘unga fakapalōfesinale mo angatonu fakafo‘ituitui ‘oku tu‘unga mā‘olunga, kau ai ‘a e faitotonú, loto faka‘ataá, ‘ata ki tu‘á, mo e falala‘angá.
2. ‘Oku potupotu tatau ‘a eku tokangaekina ‘a e ulungaanga fakafonuá	‘Oku ‘ikai ke u ngāue pe taukapo ‘i ha founa ‘e kaunga lelei pe filifili mānako ta‘e‘uhinga ai, ki ha ni‘ihī fakafo‘ituitui, ngaahi kulupu, ngaahi sino (identities) pe ngaahi me‘a ‘oku fakamānakó (interests).
3. ‘Oku ou poupou‘i ma‘u pē ha ‘ātakai fakaako ‘oku malu mo hao	‘Oku ou lea hake ‘i he taimi ‘oku ou sio ai ki ha tō‘onga ta‘etaau. ‘Oku ou tokanga fakamātoato ki he ngaahi hoha‘a kotoa pē ‘oku ‘ohaké. ‘Oku ou poupou‘i ha ‘ulungaanga loto tau‘atāina, ‘a ia ‘oku ongo‘i malu ai ‘a e kau ngāué, komiunitií mo e fānau akó kotoa ke nau lea hake.
4. ‘Oku ou faka‘apa‘apa‘i hoku kaungā mēmipa poaté pea mo ngāue ‘o fakatatau mo e natula fakapatonu pe makehe ‘o hoku ‘apiakó	‘Oku ou muimui ki he ngaahi tu‘utu‘uni mo e founa ngāue ‘a e poaté. ‘Oku ou ngāue mo hoku kaungā mēmipa ‘i he poaté ‘i ha founa ‘oku faka‘apa‘apa, ‘o tatau ai pē ‘i he taimi ‘oku ‘ikai ke mau loto tatau aí. Kapau ko ha mēmipa poate au ‘o ha ‘apiako ‘a ia ‘oku nau ako‘i ‘a e silapa ako ‘a Nu‘u Silá mo ‘enau silapa pē ‘a kinautolu (designated character school) pe ‘apiako taautaha kuo hoko ko ha konga ‘o e ako ‘a e pule‘angá (state-integrated school) ‘oku ou ngāue ‘o fakatatau mo e natula (character) ‘o e ‘apiakó. ‘Oku ou ngāue fakatatau mo e Te Aho Matua kapau ko e ‘apiakó ko ha Kura Kaupapa Māori Te Aho Matua.

5. 'Oku ou faka'apa'apa'i 'a e founiga ki he faitu'utu'uni fakatahá (collective decision-making)	'Oku ou 'ilo'i ko ha mēmipa pē kuo fakangofua 'e he poaté 'e lava ke lea 'o fakafofonga'i 'a e poaté. 'Oku 'ikai ke u ngāue fakamakehekehe 'i tu'a meí he ngaahi tu'utu'uni 'a e poaté.
6. 'Oku ou faka'apa'apa'i 'a e kau ngāue 'a e 'apiakó, fānau akó mo e kau mēmipa 'o e komiuniti 'a e 'apiakó.	'Oku ou faka'apa'apa'i mo anga lelei ki he pule akó, kau ngāué, fānau akó, mo e kau ngāue 'ofa 'i he 'apiakó, mo e kau mēmipa 'o e komiuniti 'a e 'apiakó.
7. 'Oku ou fatongia 'aki 'a hono fakalakalaka'i ma'u pē 'a hoku fatongiá	'Oku ou faka'ata'atā au ke u fakahoko ha ako taau ki he fakalakalaka fakapalōfesinalé, kau ai 'a e tokanga ki he Te Tiriti o Waitangi mo e pule leleí.
8. 'Oku ou fakafeangai ki homau komiuniti 'i ha ngaahi founiga tokanga mo taau	'Oku ou ngāue mo hoku kaungā mēmipa poaté ke mau fengāue'aki mo'oni mo e kakai kotoa pē 'i he komiuniti 'o homau 'apiakó, kau ai 'a e whānau, ngaahi komiuniti Maulí, iwi mo e hapū 'i homau feitu'ú, 'i ha founiga 'oku taau, ta'e filifili mānako, taimi totonu, mo tokanga ke tokonia 'a e ngaahi faitu'utu'uni fakapotopoto 'oku mau fakahokó.
9. 9. 'Oku ou lea 'o fakafofonga'i 'a e fānau akó kotoa	'Oku ou fakamu'omu'a 'a e tu'unga lelei 'o e mo'uí, fakalakalaká mo e lavame'a 'a e fānau akó, 'o 'ikai ke uesia 'e he'eku ngaahi tui pe ngaahi manako fakafo'ituitui.
10. 'Oku ou ha'u mateuteu	'Oku ou ha'u mateuteu ki he ngaahi fakataha 'a e poaté ke u kau kakato 'i he faitu'utu'uní.
11. 'Oku ou faka'aonga'i fakapotopoto 'a hoku lakangá	'Oku ou tauhi ma'u pē 'a e tu'unga fakapulipuli mo malú 'i he taimi 'oku ou ma'u ai ha fakamatala 'oku 'ikai ma'u 'e he kakaí 'i hono fakahoko 'a hoku ngaahi fatongiá pea faka'aonga'i pē ia ki he 'uhinga na'e fakataumu'a ki aí. 'Oku ou fakafofonga'i 'a e 'apiakó 'i ha founiga lelei ki he kakaí pea 'ikai ke u fakahā ha fakamatala 'e ala fakatupu maumau ki he 'apiakó. 'Oku 'ikai ke u tulifua ki he ngaahi me'a 'oku ou tokanga ki aí ke kalusefai ai 'a e ngaahi me'a 'oku tokanga ki aí 'a e 'apiakó pe komiuniti.
12. 'Oku 'ikai ke u kumi ki ha ngaahi me'a'ofa pe monū'ia fakafo'ituitui	'Oku ou muimui ki he ngaahi tu'utu'uni mo e founiga ngāue 'o 'emau poaté fekau'aki mo ha foaki 'o ha ngaahi me'a'ofa pe tokangaekina makehe. 'Oku 'ikai 'aupito ke u kumi ki ha ngaahi me'a'ofa, tokangaekina makehe pe monū'ia fakafo'ituitui ma'a ku, kau mēmipa 'o hoku fāmilí pe ngaahi kaungā ngāue vāofi kehé.
13. 'Oku 'ikai ke u kau ki ha fa'ahi fakapolitikale 'i hoku fatongia ko ha mēmipa 'o e poaté	'Oku 'ikai ke u kaunga pe taukave'i ha fa'ahinga paati fakapolitikale pe kanititeiti 'i hoku fatongia ko ha mēmipa 'o e poate 'a e 'apiakó.
14. 'Oku ou fakakakato 'a e ngaahi fiema'u fakalaó mo e fakangāue	'Oku ou ngāue 'o fakatatau mo e ngaahi fiema'u fakalao mo fakangāue kotoa pē 'oku fekau'aki mo e fatongia ki he poate 'a e akó (kau ai 'a hono fakangāue'i 'o ha kau ngāue - employer) pea te u kumi ki ha fakahinohino mo ha tokoni kapau 'e fiema'u ia mo e feitu'u 'oku fiema'u ki aí.
15. 15. 'Oku ou fakatokanga'i mo mapule'i ha fepakipaki 'i he ngaahi me'a ke tokangaekiná (conflict of interest)	'Oku ou fakatokanga'i, fakahaa'i, mapule'i mo vakai'i ma'u pē 'a e ngaahi me'a kotoa 'oku fai ki ai 'a e tokangá (interests). 'Oku ou 'ilo ki ai, pea muimui, ki he ngaahi fiema'u kotoa pē fekau'aki mo ha conflict of interest, kau ai 'a kinautolu 'i he poaté, 'apiakó, mo e ngaahi fiema'u kotoa 'a e laó.

## Te Kāwanatanga o Aotearoa

New Zealand Government